

การคิดเชิงออกแบบบนฐานทุนชุมชนเมือง เพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

วันที่รับบทความ : 13/08/2566

วันที่แก้ไขบทความ : 20/11/2566

วันที่ตอบรับบทความ : 19/12/2566

ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด¹

บทคัดย่อ

การวิจัยเพื่อวิเคราะห์ทุนชุมชนเมืองด้วยการคิดเชิงออกแบบที่มีฐาน 3 ห่วงความรู้จากการเรียน การสอน การวิจัย และการบริการวิชาการแก่สังคมเพื่อการพัฒนาสังคมให้ครัวเรือนรายได้น้อย ในชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร โดยกลุ่มปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่ม ครัวเรือนรายได้น้อย ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า ในชุมชน จำนวน 30 คน ด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มย่อย การจัดการบริการ วิชาการแก่สังคม วิเคราะห์เชิงเนื้อหา พบว่า การเข้าใจเข้าถึงชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม เป็นชุมชนเมือง ที่มีลักษณะแบบ “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน การอยู่ร่วมกันของประชาชนมีต้นทุนวิถีชีวิตอยู่เกื้อกูลกันมา นานกว่า 191 ปี จึงนิยามให้ชัดว่าผู้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตคนเมืองทั่วไปต้องตื่นเช้ากลับบ้านมืด ระหว่าง วันมีกลุ่มผู้หญิงเป็นผู้นำรับภาระหน้าที่หลักในการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นจิตอาสาและเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว คนว่างงาน เกษียณอายุเป็นแม่บ้าน แต่มีพลังในการทำงานแต่ไม่มีงานทำสร้างรายได้ สู่การระดมความคิด ความรู้จากการเรียนการสอนในศาสตร์การพัฒนาสังคม ผสมการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผสานการบริการ วิชาการแก่สังคมที่เป็นยุทธศาสตร์ราชภัฏพัฒนาคุณภาพชีวิตเศรษฐกิจฐานราก เพื่อสร้างตัวแบบที่ผลิตภัณฑ์ ขนมหไทยใบตอง และน้ำพริกมะขามอ่อนผัด ที่นำไปสู่การตลาด ทำและจำหน่ายในชุมชนวัดสวัสดิ์ วารีสีมาราม การสร้างสรรค์มูลค่าเพิ่มออกแบบโลโก้เรื่องเล่าอัตลักษณ์ชุมชน ถอดบทเรียนในการสร้าง กระบวนการสังคมในการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: การคิดเชิงออกแบบ, ทุนชุมชนเมือง, สังคม, ศาสตร์พระราชา, การพัฒนาที่ยั่งยืน

¹ รองศาสตราจารย์ สาขาการจัดการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
e-mail: phusit.ph@ssru.ac.th

Design Thinking Based on the Urban Community Capital for Sustainable Right Livelihood Development

Received : 13/08/2023

Revised : 20/11/2023

Accepted : 19/12/2023

Phusit Phukamchanoad¹

Abstract

The research aimed to analyze the urban community capital by design thinking based on 3 knowledges from teaching management, research, and academic services to the society for the right livelihood development in Sawaswareesrimaram Community, Dusit District, Bangkok by the participatory action research which researcher and 30 low-income household groups, community leaders, public health volunteers, elderly groups, and community entrepreneur groups, had interviewed, observed small group discussion, provided academic services. The findings revealed that Sawaswareesrimaram Community has empathized as the urban community of “HTS” (House, Temple, School) and there were more than 191 years of people’s coexistence, then it could be defined that the general lifestyle of urban people comprising early wake up; reach home late; volunteers for community development by the women and single moms; unemployed people; retired and being a housewife, the intention of generating income led to the brainstorming in the knowledge of the right livelihood development from teaching management, and integrating with the research for local areas and academic services for society as the Rajabhat strategy to improve the life quality of grassroots economy. It also created the prototype of “Thai Dessert with Banana Leaf” and “Young Tamarind Chilli Paste” for the pilot test in Sawaswareesrimaram Community; and create the logo as adding value by the storytelling and lesson learned in the right livelihood process of sustainable development.

Keywords: design thinking, urban community capital, right livelihood, The King’s Philosophy, sustainable development

¹ Associate Professor, Social Development Management Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Suan Sunandha Rajabhat University E-mail: phusit.ph@ssru.ac.th

บทนำ

การพัฒนาโจทย์วิจัยจากชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิตกรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยแบบบูรณาการองค์ความรู้สู่การพัฒนาอาชีพของประชาชนในชุมชนเมืองโดยการบูรณาการ พัฒนาสังคม พัฒนาศาสตร์ และการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) ให้กับครัวเรือนที่มีรายได้น้อย ยุทธศาสตร์ราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น พัฒนาคุณภาพชีวิต ยกระดับเศรษฐกิจฐานราก การใช้ศาสตร์ ด้านการพัฒนาโดยคำนึงถึงการสร้างโอกาส สร้างมูลค่า สร้างการต่อยอดในอาชีพ สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ ให้ผู้ประกอบการอาชีพในชุมชนด้วยการอาศัยทุนชุมชนที่มีพลังชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนเองย่อมจะสร้างความยั่งยืน สังคมปัจจุบันเป็นพลวัตที่มีรากการพลวัตของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย จากอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2504 มาถึงปัจจุบันปี พ.ศ. 2566 ก้าวเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 จากการปรับโครงสร้างพื้นฐานประเทศไทยสู่การพลิกโฉมประเทศไทยด้วยนวัตกรรมที่มีการควบคุมการพัฒนาประเทศด้วยยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี เมื่อโครงสร้างของประเทศเปลี่ยนแปลงไป ย่อมสิ้นสะท้อนในระบบฐานรากที่เป็น “ชุมชนท้องถิ่น” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมือง ที่ถูกนิยามว่า ชุมชนที่มีลักษณะของบ้านเรือนอยู่รวมกันค่อนข้างหนาแน่น แต่ไม่แออัด มีสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการคมนาคมสะดวก และยังมีการกำหนดนิยามของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า การพัฒนาอย่างเป็นระบบในการจัดการชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนโดยเฉพาะในด้านการผลิต การบริโภค การบริหาร เงินออม การจัดสรรแบ่งปัน ทรัพยากรและรายได้ ทุนชุมชนให้สามารถอยู่ได้อย่างพอเพียงเพื่อเป็นการสร้างโอกาสและสามารถพึ่งตนเองได้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2564, 27 พฤษภาคม) ยิ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากพัฒนาเมืองหลวงด้วยหลักการออกแบบนโยบายของรัฐที่มุ่งนโยบายการพัฒนาเมืองให้เจริญ ก่อนค่อยขยายสู่การพัฒนาชนบท เพราะเมืองแหล่งรวมทุนสังคม ทุนเศรษฐกิจ ทุนการเมือง ทุนปัญญา มนุษย์ แหล่งรวมสถาบันการเงิน การศึกษา สาธารณสุข การเมืองการปกครอง ซึ่งให้เห็นว่าชุมชนเมืองหลวง มีความสะดวกครอบคลุมทุกตารางนิ้วในชุมชนเมือง แต่ในความเจริญกลับซ่อนบริบทสังคมที่เกิดความไม่สมดุลในการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนขึ้นภายในชุมชนเมืองหลวง (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนดและคณะ, 2565) การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นปรากฏการณ์ระดับโลกดังที่องค์การสหประชาชาติได้ร่วมกับนานาประเทศ ประกาศเป้าหมายไว้ 17 เป้าหมาย เช่นเดียวกันในประเทศไทยที่เมื่อนึกถึงเป้าหมายในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ระบุไว้ชัดเจนว่าแก่นสำคัญของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG) สามารถสรุปได้ด้วยวลีสั้น ๆ ว่า “การไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” (สหประชาชาติ ประเทศไทย, 2566) ซึ่งการพัฒนาอาชีพให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม คือ เป้าหมายที่ 8 งานที่ดีและเศรษฐกิจที่เติบโต ที่มุ่งไปที่การมีงานที่เหมาะสมสำหรับทุกคนในชุมชน ซึ่งแนวคิดที่ประเทศไทยใช้มานานกว่าองค์การสหประชาชาติคือ แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) (ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา, 2552) ที่มุ่งให้ทุกคนดำรงชีวิต อยู่บนทางสายกลางวิถีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในดำรงชีวิต ซึ่งปัจจุบันเป็น 1 ในหลายศาสตร์ของพระราชารเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผลลัพธ์สุดท้ายในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง

จะต้องบรรลุผลคือความสมดุล ความเจริญ ความมั่นคง ความยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ สังคม ชีวิต สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2557)

คำถามท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เป็นโจทย์วิจัย คือ *ทำอย่างไรให้ประชาชนที่มีรายได้น้อย มีแนวทางที่ดีในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ให้เกิดการสร้างสมาชิกที่ยั่งยืน มีอัตลักษณ์ของทุนชุมชน จนเกิดการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน* ซึ่งการวิจัยเพื่อให้เกิดศักยภาพของบุคคลที่ต้องใช้ผลการวิจัยจึงต้องเริ่มนำองค์ความรู้ให้กับประชาชนตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมรับรู้ เข้าใจ ร่วมคิดวิเคราะห์ สังคม เศรษฐกิจ ร่วมวางแผน ออกแบบแนวทางกิจกรรมผู้รับผิดชอบ ร่วมตัดสินใจหาทางแก้ไข พัฒนา ปรับปรุง ประเมินผล ร่วมลงมือทำปฏิบัติ ลงทุนทั้งเวลา สถานที่ บุคคล ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบ ในสิ่งที่เกิดขึ้น (Cohen & Uphoff, 1977; 1980; ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2564; ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนดและคณะ, 2565) ซึ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ต่อยอด เพิ่มค่า หาจุดต่าง สร้างสรรค์ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2564) อาศัยแนวคิดที่เกิดขึ้นจาก 5 ขั้นตอนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การทำความเข้าใจ กลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง (Empathize) ขั้นตอนที่ 2 การตั้งกรอบโจทย์ (Define) ขั้นตอนที่ 3 การสร้างความคิด (Ideate) ขั้นตอนที่ 4 การสร้างต้นแบบ (Prototype) ขั้นตอนที่ 5 การทดสอบ (Test) (Stanford d.school, 2021; Vianna, Adler, Lucena, & Russo, 2012; Cox, 2015; Dam, & Siang, 2021; Phukamchanoad, 2023; ไปรมา อิศรเสนา ณ อยุธยา และชูจิต ตรีรัตนพันธ์, 2560)

พื้นที่เป้าหมายการวิจัย “ชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม” จากการลงพื้นที่สำรวจเบื้องต้นมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองแบบ “บวร” มีชุมชน (บ้าน) วัด โรงเรียนอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เมื่อพ.ศ. 2375 สมัยรัชกาลที่ 3 ชาวบ้านเรียกว่า วัดแค ซึ่งเรียกกันตามต้นไม้ที่ขึ้นอยู่จำนวนมาก คือ ต้นแค ตั้งอยู่บริเวณค้ำน้ำริมคลองสามแสนฝั่งเหนือซึ่งเป็นคลองธรรมชาติที่การตั้งถิ่นฐาน ผู้คนสัญจรมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ปากคลองมีวัดชื่อวัดโบสถ์สามแสน ถัดมาไม่ไกลนักเป็นที่ตั้งวัดสวัสดิ์วารีสีมารามมีพระยาสวัสดิ์วารี (ฉิม) ขุนนางเดินเรือนสำเภาเป็นผู้สร้าง ตลอดช่วงเวลากว่า 191 ปีมาจนปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิสังคม ไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิงทั้งมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การปกครอง วิถีชีวิตผู้คนจากชนบทสู่ใจกลางเมืองหลวง ปัญหาของผู้คนในชุมชนดั้งเดิมกับการอพยพย้ายถิ่นของคนต่างจังหวัดเข้ามาทำงานในเมืองหลวง ยิ่งสลับซับซ้อนเกิดความเหลื่อมล้ำมากขึ้นยากที่จะแก้ไข ปัจจุบันอาชีพมีหลากหลายมากขึ้นตามโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ใหญ่มากขึ้นในของชุมชนเมือง ช่วงวัยของผู้คนในชุมชนเมืองมีความแตกต่างกันคนหนุ่มสาวไม่สนใจการทำงานพัฒนาชุมชนเพราะไม่มีค่าตอบแทนเป็นเพียงจิตอาสา จึงปล่อยให้ชุมชนเป็นเพียงที่พักอาศัยของคนวัยทำงาน จึงเห็นผู้คนออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ต้นเข้ากลับบ้านมีค่าทำงานเร่งรีบและหนักมากขึ้นมีวิถีชีวิตแบบคนเมือง ส่วนคนในชุมชนที่อยู่ในระหว่างวันจะเป็นผู้ส่งวัยรุ่นพ่อแม่ ปู่ย่าตายายและเด็กวัยเรียน ในสถานการณ์ที่ค่าครองชีพสูงขึ้นการหวังพึ่งพิงแต่คนวัยทำงานเพียงอย่างเดียวไม่สามารถจะทำได้แล้วยิ่งการหารายได้เสริมของประชาชนแทบไม่มีอยู่ในชุมชนเลย ดังนั้นในการวิจัยจึงต้องค้นหาวิธีให้ “คนอยู่บ้านทำงาน” ได้เช่นเดียวกับลูกหลานที่อยู่ในวัยทำงานเป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระให้กันและกันในครอบครัว ซึ่งเป็นผู้มีรายได้น้อยมีลักษณะเป็นผู้ที่ได้รับสวัสดิการ

ของรัฐ มีบัตรคนจน ไม่มีงานทำ มีอาชีพอยู่ในชุมชน เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นคนที่ได้รับการช่วยเหลือจากครอบครัวเป็นหลัก แต่ปัญหาสำคัญร่วมกัน (Pain point) คือ อาชีพที่จะพัฒนาให้กับประชาชนที่มีรายได้น้อยให้มีรายได้เสริมที่พอเพียงกับครอบครัวคืออาชีพเช่นใด จึงกลายเป็นโจทย์ที่ยากสำหรับนักวิจัยที่จะต้องออกแบบและใช้หลากหลายศาสตร์เข้าไปช่วยให้เกิดอาชีพตามกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาแบบต้นไม้ปัญหา หาต้นแบบอาชีพในครัวเรือนที่เหมาะสมด้วยการคิดเชิงออกแบบ การทดลองตลาดเพื่อสร้างรายได้และการนำงานวิชาการเข้าไปปรับใช้สังคมให้คนในชุมชนได้สร้างสัมมาชีพตามบริบทสังคมเมืองสอดคล้องศาสตร์พระราชาวาด้วยความพอเพียงยั่งยืนด้วยการบูรณาการการวิจัย การเรียนการสอน และการบริการวิชาการแก่สังคมนั่นเอง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อการสำรวจและวิเคราะห์ทุนชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม
2. เพื่อออกแบบสัมมาชีพของชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมารามที่เหมาะสมกับครัวเรือน
3. การวิเคราะห์กระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) พัฒนาสัมมาชีพที่ยั่งยืน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ยื่นพิจารณาจริยธรรมในมนุษย์กับคณะกรรมการจริยธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา รหัส COE.2-030/2023 โดยกำหนดหน่วยในการวิเคราะห์เป็นกลุ่มปฏิบัติการวิจัย ได้แก่ กลุ่มครัวเรือนรายได้น้อย ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ประกอบการร้านค้าในชุมชน จำนวน 30 คน การเก็บข้อมูลภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ได้แก่ ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร โรงเรียนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม วัดสวัสดิ์วารีสีมาราม และกลุ่มยุวชนภักดีพัฒนาสาขาการจัดการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา จำนวน 20 คน มีระยะเวลาดำเนินการวิจัย 6 เดือนมีวิจัยในพื้นที่ชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้ออกแบบวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1.1) การสำรวจบริบทสังคมชุมชนเมือง ด้วยการสอบถามกับผู้นำ ประชุมผู้นำในพื้นที่ตำบลแขวงถนนนครไชยศรี และประชาชนที่อยู่ในชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม เก็บภาพถ่ายพูดคุยกับผู้นำชุมชนที่อธิบายถึงวิถีชุมชนเมืองแบบ “บวร” และดูแผนที่ชุมชน

1.2) การสัมภาษณ์ผู้นำ ผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาปฏิบัติการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) เพื่อ “เตรียมคน” ให้คน “รู้จักชุมชน”

1.3) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) กับภาคีเครือข่ายเพื่อออกแบบกิจกรรมผลิตภัณฑ์ครัวเรือนให้มีคุณค่าและมูลค่า และออกแบบการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการจำหน่ายหลากหลายช่องทาง โดยให้นักศึกษาที่เรียนในสาขาวิชาการจัดการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

1.4) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มปฏิบัติการในร่วมกิจกรรม ทุกครั้งในการพัฒนาศักยภาพด้วยตนเอง

1.5) การจัดกิจกรรมอบรมและออกบูธ เป็นการอบรมปฏิบัติการของกลุ่มปฏิบัติการวิจัยจำนวน 3 กิจกรรมสร้างผลิตภัณฑ์ (1) “ผลิตภัณฑ์ครัวเรือน” ขนมไทย ใตตอง ข้าวเหนียวมูล (การทำอาหารชาวบ้าน) (2) การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ครัวเรือนน้ำพริกมะขามอ่อนผัดวุ้นสด (3) ประเมินการพัฒนาอาชีพ ครัวเรือนยุทธศาสตร์ 2 ครัวเรือนต้นแบบ โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับรายได้คนในชุมชนเมือง เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับเศรษฐกิจฐานราก ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2566 และการออกบูธทดลองขายผลิตภัณฑ์ 2 ตัวแบบร่วมกับฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร และประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

1.6) การถอดบทเรียนหลังปฏิบัติการ (After Action Review: AAR) และสะท้อนกลับข้อมูล ปัญหา แนวทางแก้ไข กิจกรรมอนาคตเพื่อขับเคลื่อนชุมชนเกิดรากแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. กระบวนการวิจัยตามแบบการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) ของตัวแบบสแตนฟอร์ด ดี.สคูล (Stanford d. school, 2021) และหลักอริยสัจ 4 ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทุกข์ เห็นปัญหาสัมผัสความทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking คือ Empathize: เข้าใจปัญหา ผ่านกระบวนการวิธีลงสำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์ สอบถาม จัดพื้นที่สนทนากลุ่มย่อยเพื่อเก็บข้อมูล ปัญหา ความต้องการ จุดเด่น ศักยภาพ ทรัพยากร ที่มีอยู่ในชุมชนทั้งรูปธรรม และนามธรรม

ขั้นตอนที่ 2 สมุทัย เหตุแห่งทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking คือ Define: วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา หรือกำหนดนิยามทุกข์ให้ได้ วิเคราะห์ข้อมูลผ่านเครื่องมือ Problem Tree ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม

ขั้นตอนที่ 3 มรรค เห็นทางดับทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking ได้แก่

(1) Ideate: ระดมความคิด (ตั้งสมมติฐาน) ระดมสมองเพื่อค้นหาแนวทาง รูปแบบ และ ออกแบบตัวแบบที่เหมาะสมจากภูมิปัญญาที่ประชาชนมีอยู่ในตัวเอง และวิชาการวิจัยที่นักวิจัยที่เกี่ยวข้อง ให้ “เห็นทาง” ไปสู่การแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม

(2) Prototype: สร้างต้นแบบกิจกรรม สร้างผลผลิต สร้างนวัตกรรมอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์ สร้างรูปแบบกิจกรรมประเมินผลลัพธ์ของผลิตภัณฑ์จากชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 นิโรธ ความดับทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking คือ Test: นำไปปฏิบัติจริง เป็นการนำเอาต้นแบบไปแก้ปัญหาคงที่เกิดขึ้นในชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม แก้ปัญหาคน ความรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

3. การบูรณาการ 3 ห่วงองค์ความรู้ จากการเรียนการสอน วิจัย และบริการวิชาการแก่สังคมให้ เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนพัฒนาประชาชน

4. วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

4.1) เก็บรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร ในการวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารในรูปแบบเอกสารราชการ หนังสือ รายงานการวิจัย บทความและเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องกับสัมมาชีพ การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อนำมาวิเคราะห์ปัจจัยที่สำคัญในการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลระหว่างการทำวิจัยและบริการวิชาการแก่สังคม

4.2) เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

- 1) ประสานผู้นำชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมาราม
- 2) แจกกลุ่มปฏิบัติการวิจัยและเครือข่าย
- 3) ประชุมทีมผู้ช่วยวิจัย และนักศึกษาที่เรียนใน 4 วิชา ได้แก่ (1) กระบวนการทัศน์พัฒนาสังคมพื้นฐาน (ปีที่ 1) (2) ชุมชนศึกษา (ปีที่ 2) (3) เศรษฐกิจสังคมตามแนวพระราชดำริ (ปีที่ 2) (4) ชุมชนกับนวัตกรรมสังคม (ปีที่ 3) เพื่อออกแบบการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเป็นกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมบริการวิชาการแก่สังคมโดยบูรณาการวิชาการกับการปฏิบัติในพื้นที่ชุมชน
- 4) ลงพื้นที่สำรวจชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมารามโดยทางรถยนต์ส่วนบุคคล
- 5) การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลปัญหา จุดเด่น ศักยภาพและพลังผู้สูงอายุ
- 6) การสนทนากลุ่มย่อยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข (ออส.) และเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
- 7) จัดกิจกรรมอบรมการผลิตผลิตภัณฑ์ครัวเรือน จำนวน 3 กิจกรรม ได้แก่ (1) “ผลิตภัณฑ์ครัวเรือน” ขนมไทย ใบตอง ข้าวเหนียวมูล (การทำอาหารชาวบ้าน) (2) การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ครัวเรือนน้ำพริกมะขามอ่อนผัดวัดสวัสดี (3) ประเมินการพัฒนาอาชีพครัวเรือนยุทธศาสตร์ 2 ครัวเรือน (ปฏิบัติการวิจัย) โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับบรยากาศคนในชุมชนเมืองเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับเศรษฐกิจฐานราก ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2566
- 8) สังเกตแบบมีส่วนร่วมกับกิจกรรมการผลิตภัณฑ์ของ 8 ครัวเรือน และ 2 ครัวเรือน (ปฏิบัติการวิจัย) พร้อมกับการจัดประชุมเพื่อการจัดทำบัญชีครัวเรือน
- 9) วิธีการการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามมีขั้นตอนดังนี้
 - นักวิจัยและทีมวิจัยลงพื้นที่ประสานชุมชนท้องถิ่นเพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล
 - ผู้ช่วยนักวิจัยท้องถิ่นเก็บข้อมูลและจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับชุมชน นักวิจัยเป็นเพียงผู้คอยออกแบบช่วงเวลาในการลงพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามแผนการวิจัย
 - กิจกรรมใดที่ชุมชนทำเองได้ให้ดำเนินการด้วยตัวของชุมชนเอง โดยมีทีมนักศึกษาเข้าไปช่วยในการออกแบบโลโก้และเพจประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ครัวเรือน
 - กำหนดทีมนักวิจัยเชิงพื้นที่เป็นนักศึกษาเป็น “ทีมยุวชนรักษ์พัฒนา” เพื่อทำงานร่วมกับนักวิจัยและชุมชน โดยมีหน้าที่เก็บข้อมูลวิจัยประสานการทำงานกับนักวิจัยท้องถิ่น

4.3) การรวบรวมข้อมูลด้วยกิจกรรม Social Lab ของนักศึกษา โดยมีการประชุมที่มิวิจัย ผู้นำและประชาชนวิเคราะห์ต้นไม้ปัญหา (Problem tree) ที่ต้องวิเคราะห์ต้นไม้ปัญหาเพื่อยืนยันเหตุ เจ้าปัญหาเพื่ออธิบายเป็นเหตุ-ผล ปักหมุดให้ชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมาราม เป็นพื้นที่ “Social Lab” เป็น พื้นที่การเรียนการสอนของนักศึกษาระดับชั้นปีที่ 1-3 สาขาการจัดการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

4.4) การวิเคราะห์และการประมวลผลข้อมูล

1) สํารวจข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ข้อมูลสำคัญของชุมชนที่เป็นจุดเด่น ความเป็นมา ศักยภาพ ทรัพยากรสังคมที่มีพลังชุมชน

2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมใช้การวิเคราะห์ที่เป็นการตีความเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้เห็นพฤติกรรมซ้ำ ๆ ที่กลายเป็นวิถีชีวิตของผู้คนที่เป็นชุมชนเมือง และในส่วนที่เป็นการวิเคราะห์ ข้อมูลจากการจัดกิจกรรมอบรมการผลิตผลิตภัณฑ์ครัวเรือนรายได้น้อย “ผลิตภัณฑ์ครัวเรือน” ขนมไทย ใบตอง ข้าวเหนียวมูล (การทำอาหารชาวบ้าน) (2) การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ครัวเรือนน้ำพริกมะขาม อ่อนผัดวัดสวัสดี ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ซึ่งอธิบายตามสิ่งที่สามารถ สังเกตเห็นได้ในเชิงรูปธรรม กับมิตินามธรรมโดยการตีความสิ่งที่ซ่อนอยู่ในพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งเป็น ทั้งความรู้สึกและความคิดเห็นของประชาชน

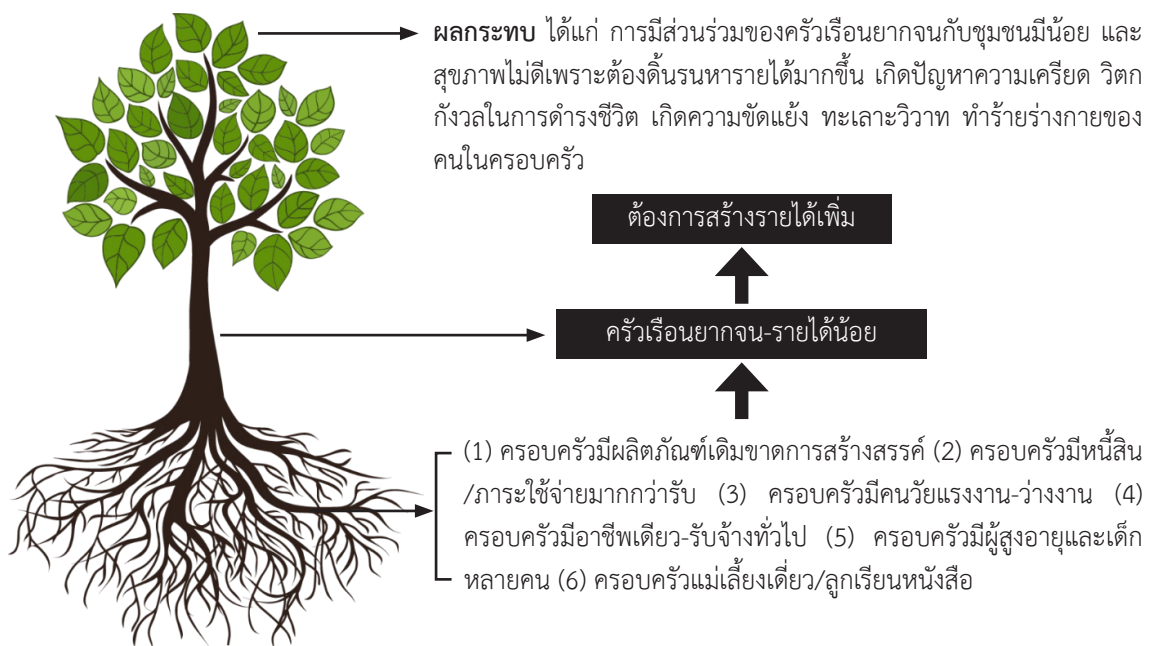
3) การสัมภาษณ์และสอบถามในเนื้อหาของแต่ละวัตถุประสงค์เป็นการอธิบายวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เป็นกระบวนการใช้ข้อมูลปัจจุบันและอดีตเพื่ออธิบายแนวโน้มและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น และอธิบายข้อมูลเชิงพรรณนาตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในศักยภาพการเรียนรู้ การบริหารจัดการกลุ่มปฏิบัติการวิจัยในชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมาราม สร้างผังภาพกระบวนการลงพื้นที่ที่ พัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างเป็นลำดับขั้นตอนอย่างเป็นระบบแบบแผน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

(1) การสำรวจทุนชุมชนที่มีพลังในชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมาราม การเริ่มเริ่มต้นของพื้นที่แห่งนี้เกิดขึ้น จากการ “ตั้งวัด” ในพื้นที่ที่มีป่าต้นแค อยู่ริมคลองสามเสนใกล้กับเขตพระราชฐานเริ่มตั้งวัดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2375 ในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยพระยาสวัสดิ์วารี(ฉิม) ขุนนางเดินเรือสำเภา และจางวางภาษีขุง แลบลคลองสามเสนได้นำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานวิสุงคามสีมา มีชื่อว่า วัดสวัสดีวารีสีมาราม แต่ชาวบ้านเรียกตามภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่มีต้นแคขึ้นจำนวนมาก จึงเรียก วัดแค และด้วยภูมิประเทศ ตั้งอยู่บริเวณคู้่งน้ำริมคลองสามเสนฝั่งเหนือ ซึ่งเป็นคลองธรรมชาติ จึงมีที่มีการตั้งถิ่นฐาน การสัญจรมา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาพ.ศ. 2447 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.5) ได้พระราชทานที่ดิน แก่เจ้าคุณจอมมารดาแพ หรือเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (แพ บุนนาค) เป็นรักแรกของรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็น คนแรกที่ได้รับพระราชทานที่ดินริมคลองสามเสน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างวังสวนสุพรรณ ช่วงแรก

พื้นที่วัดวัดมีบ้านเรือนประชาชนมาอาศัยอยู่ประมาณ 10 หลังคาเรือน ต่อมาทางวัดได้จัดสรรให้ประชาชนเช่าที่ดินเพิ่มขยายเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนหรือเช่าบ้าน จึงเริ่มมีการเข้ามาเช่าที่วัดนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 ได้มีการรวมตัวจัดตั้งเป็น “ชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม” ปัจจุบันมีครัวเรือน 386 ครัวเรือน จำนวนประชากร 538 คน คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างมากที่สุด รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ที่ 5,000-10,000 บาทต่อเดือน/ครัวเรือน ซึ่งต้นทุนความรู้และประสบการณ์ มีจุดเด่นในเรื่องความรู้ติดตัวในการประกอบอาชีพมาแต่ดั้งเดิม คือ ขนมไทยใบตอง สืบทอดจากรุ่นแม่สู่ลูกกว่า 80 ปี (สูตรแม่ฉายสู่แม่ฉันทน์/ป้าจิม) งานประดิษฐ์ดอกไม้จันทน์ที่มีความสวยงาม พวงหรีดที่ต้องดูแลครอบครัว 7 คน ความรู้แน่นมั่นคงดาวินคา องค์ความรู้ที่เกิดจากการได้รับพัฒนาในรูปแบบโลโก้ชุมชน ชื่อว่า “Product and Display Design/ Landmark by Street Art” ความรู้แน่นเหลือ และความรู้พินเสนน้ำสวัสดิ์วารี ทั้งนี้ในชุมชนมีประธานชุมชนที่มีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีเครือข่ายในการทำงานช่วยเหลือชุมชน ประชาชนและสังคมอย่างต่อเนื่องมานานกว่า 20 ปี โดยการวิเคราะห์ข้อมูลที่สำคัญของชุมชนกับปัญหาชุมชนด้วยผังต้นไม้ปัญหา (Problem Tree Analysis) ดังภาพการวิเคราะห์ดังนี้

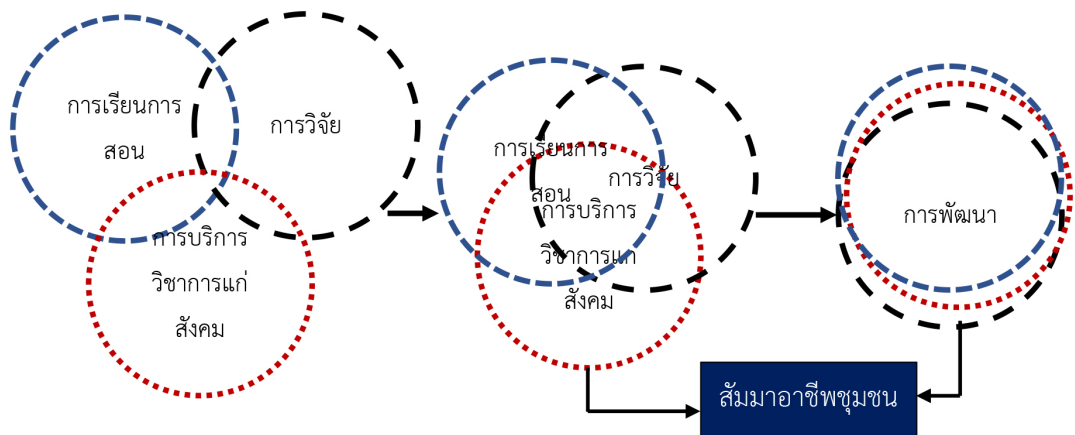

ภาพที่ 1 วิเคราะห์ปัญหาของชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมารามด้วย Problem Tree (ต้นไม้ปัญหา)

การจัดประชุมเวทีชาวบ้านเพื่อ “การออกแบบแผนพัฒนาชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน” โดยนักพัฒนาสังคมปฏิบัติการ ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม เขตดุสิต กรุงเทพมหานครพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า ครัวเรือนที่มีคนว่างงานมีอยู่และบางคนมีพลังในการที่จะหารายได้เสริมเพื่อเติมรายได้หลัก โดยเฉพาะคนที่เป็นแม่บ้าน หรือผู้สูงอายุในชุมชนที่อยู่ในชุมชนระหว่างวัน แต่อยากทำงานอยู่ที่บ้าน

เพื่อดูแลบ้านไปด้วยยังไม่พร้อมกับการออกไปรวมกลุ่มเป็นอาชีพของชุมชนทันใด ประเด็นแรกที่ต้องการคือ การเลี้ยงชีพการประกอบอาชีพ การหารายได้เพื่อเสริมให้กับครอบครัวไม่ยากอยู่เฉย ๆ ในชุมชนระหว่างวัน

(2) การออกแบบสัมมาชีพชุมชนด้วยกิจกรรมบูรณาการ 3 ห่วงความรู้: การเรียนการสอน การวิจัย และบริการวิชาการแก่สังคม โดยการบูรณาการ 3 ห่วงองค์ความรู้: การเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการแก่สังคมเป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนได้อย่างมีระบบห่วงงล้อหมุนไปจนกลายเป็นห่วงเดียวกัน ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 ระบบ 3 ห่วงงล้อหมุนความรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ซึ่งประกอบด้วย (3.1) ห่วงการเรียนการสอน ห้องเรียนชุมชน (Social Lab) มุ่งวิเคราะห์ความรู้จาก 5 รายวิชา ได้แก่ กระบวนทัศน์พัฒนาสังคมพื้นฐาน และพหุสังคมวัฒนธรรมอาเซียน (ปีที่ 1) ชุมชนศึกษา (ปีที่ 2) เศรษฐกิจสังคมตามแนวพระราชดำริ (ปีที่ 2) และชุมชนกับนวัตกรรมสังคม (ปีที่ 3) ในหลักสูตรการจัดการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาโดยมีการบูรณาการเครื่องมือการพัฒนาอาชีพจากฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ร่วมกันออกแบบเครื่องมือในการเรียนรู้กับการปฏิบัติจริงในพื้นที่จริงกับนักพัฒนาชุมชน อาทิ เครื่องมือการสำรวจปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน การออกแบบอาชีพผลิตภัณฑ์ในชุมชน และการจัดการโครงการในชุมชน (3.2) ห่วงการวิจัย เป็นการให้นักศึกษาลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในภาคสนาม การสำรวจทุนชุมชน การสัมภาษณ์กลุ่มปฏิบัติการวิจัย และครัวเรือนต้นแบบ การสนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้นำ อาสาสมัครสาธารณสุข ปฏิบัติการจัดเวทียาชาวบ้าน และจัดกิจกรรมอบรมผลิตภัณฑ์ในชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม (3.3) ห่วงการบริการวิชาการแก่สังคม มุ่งเป้าหมายไปพัฒนาครัวเรือนพัฒนาที่มีรายได้น้อยบูรณาการกับโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับเศรษฐกิจฐานราก จัดกิจกรรมอบรมการผลิตผลิตภัณฑ์

ครัวเรือน จำนวน 3 กิจกรรม ได้แก่ (1) “ผลิตภัณฑ์ครัวเรือน” ขนมหอย ไบตอง ข้าวเหนียวมูล (การทำอาหารชาวบ้าน) (2) การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ครัวเรือนน้ำพริกมะขามอ่อนผัดวุ้นสด (3) ประเมินการพัฒนาอาชีพครัวเรือนยุทธศาสตร์ 2 ครัวเรือน (ปฏิบัติการวิจัย) และออกبوطดลองตลาดขาย ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชน 2 ตัวแบบร่วมกับร่วมกับฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม 2 ครัวเรือนต้นแบบ ได้แก่ (1) ป้าจิม อายุ 54 ปี มีสมาชิกในครัวเรือน 2 คน อาชีพที่สร้างรายได้ก่อนเข้าร่วมโครงการคือ ค้าขาย ทำอาหารและขนมหอย โดยครัวเรือนมีความต้องการเข้าร่วมโครงการพัฒนาสัมมาชีพคือ การทำขนมหอย เพื่อเพิ่มรายได้ เบื้องต้นพบว่า มีรายได้เฉพาะตนเพียง 4,000 บาทต่อเดือน (2) ป้าเชียด อายุ 61 ปี มีสมาชิกในครัวเรือน 4 คน ไม่มีอาชีพที่สร้างรายได้ก่อนเข้าร่วมโครงการจึงได้รับการพัฒนาสัมมาชีพคือ การทำน้ำพริก เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตเพิ่มรายได้เบื้องต้นพบว่า สร้างรายได้เฉพาะตนเพียง 5,600 บาทต่อเดือน

(4) กระบวนการคิดออกแบบสัมมาชีพของชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม

สัมมาชีพ 2 ครัวเรือนต้นแบบปฏิบัติการวิจัยครบวงจร ได้แก่ (1) การสร้างสัมมาชีพ ด้วยการผลิต “ขนมหอยไบตอง” ชื่อ ขนมหอยทรงพีรามิต ซึ่งขนมหอยนี้มีเอกลักษณ์ คือ แป้งนุ่ม ไม่ติดไบตอง ใช้วัสดุธรรมชาติ ไม่ใส่สารกันเสีย โดยมีความเด่นชัดที่สุดคือ ใส ต้องผัดให้แห้งไม่เป็นยาง พริกไทย กระเทียม ไบตอง น้ำตาล (แป้งข้าวเหนียวดำโม่สด) น้ำมัน ซึ่งขนมหอยมีลูกค้าประจำ สามารถทำจำหน่ายได้ทุกเทศกาล การลงทุนกับกำไรเป็นครึ่งต่อครึ่ง เช่น ลงทุน 10,000 บาทจะได้กำไร 10,000 บาท ซึ่งได้ทั้งทุนและกำไรรวมกันจะสามารถขายได้ 20,000 บาท เมื่อสัมภาษณ์เพื่อค้นหาคุณค่าของคนที่จะนำมาสร้างเรื่องเล่าพบว่า ยังมีผลิตภัณฑ์ที่สืบทอดต่อรุ่น (แม่ฉาย) สู้รุ่น (ป้าจิม) แม่ฉั้น คือ ข้าวเหนียวมูน ย้อนอายุป้าจิมอายุ 20 ปีได้ฝึกฝนเป็นลูกมือให้กับแม่สามมีมาตลอด 35 ปี ซึ่งคุณแม่ไม่ได้มาสอนแบบในห้องเรียนเหมือนสอนหนังสือแต่สอนด้วย “การทำให้อู” ในการปฏิบัติจริงในสถานการณ์จริง ซึ่งครั้งแรกที่ทำคือ ข้าวเหนียวมูน เป็นสินค้าที่ขายดีที่สุดของคุณแม่ฉาย จนได้รับความนิยมเพราะข้ามเหนียวมูนที่ใช้ข้าวเหนียวเขี้ยวงา ทำให้นุ่ม หอม จนได้รับรางวัลเดลินิวส์ชวนชิม ขายดีจนซื้อที่ดินเก็บไว้ ซื้อบ้าน 6 หลังให้ลูก ๆ ส่งลูกเรียนหนังสือจนจบปริญญาตรี แต่กลับไม่มีลูกคนใดของคุณแม่ฉายได้สูตรข้าวเหนียวมูน แม่ฉายสืบทอดต่อมา ยกเว้น ป้าจิมที่เรียนรู้กับครูโดยตรงที่ใช้ความจำและการปฏิบัติซ้ำจนชิน ประสบการณ์กลายเป็นความรู้ให้ป้าจิมได้สูตรแม่ฉายไว้ในความทรงจำกับแนวปฏิบัติ เหมือนได้รับ “มรดก” ของแม่ฉาย มาสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้สามารถส่งลูกเรียนปริญญาตรีในฐานะแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เอาสูตรแม่ฉาย มาทำการรักษาสูตรนี้ไว้ให้คนได้ชิมข้าวเหนียวมูนที่มีชื่อเสียงจากอดีตไม่ได้หายไปตามผู้ล่วงลับแต่กลับมาก่อเกิดในชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมาราม ซึ่งนักวิจัยได้หาค่าคุณค่าของมรดกของป้าจิมมาเป็นชื่อสูตรว่า “ข้าวเหนียวมูนสูตรแม่ฉายสู้แม่ฉั้น” (2) สัมมาชีพ “น้ำพริกมะขามอ่อนผัด” ในการทำน้ำพริกมะขามอร่อยเป็นที่รู้จักของชุมชน แต่ไม่ได้ทำขายอย่างเป็นทางการ ความอร่อยจึงเล่าปากต่อปากให้แก่ชาวบ้านรู้จักและมาซื้อทานได้ เอกลักษณ์เด่นของน้ำพริกมะขามจะเปรี้ยวหวาน รสกลมกล่อมมีพริกขี้หนูโรยหน้าเพื่อ

ให้มีรสชาติเผ็ดลูกโดดสำหรับคนที่จะตัดเปรี้ยว กระปุกละ 35 บาทน้ำพริกสามารถอยู่ได้ 7 วัน ถ้าแช่เย็นไว้จะเก็บไว้นาน 1 เดือนโดยไม่ใส่สารกันบูด โดยป่าเขียดมีอาชีพดั้งเดิมเป็นอาชีพนวดแผนไทยที่มีความเชี่ยวชาญ แต่ปัจจุบันได้ออกมาอยู่เป็นแม่บ้านและเป็นผู้สูงอายุงิ๊งทำน้ำพริกมะขามอ่อน (น้ำพริกผู้ดี) ซึ่งคนโบราณ ผู้ใหญ่ คนดั้งเดิมชอบกิน ซึ่งการวิจัยมีแนวคิดเอาวิธีการ “ผัด” เพื่อให้ น้ำพริกสุก เกิดรสชาติที่หวาน เปรี้ยว และเค็มตามรสชาติ พร้อมกันนั้นได้เพิ่มมูลค่าและคุณค่าเพิ่มด้วยการใส่ “ไข่เค็ม” เป็นชื่อทางวิจัยว่า “น้ำพริกมะขามอ่อนผัดไข่เค็ม” หรือในการประชาสัมพันธ์ใช้ชื่อว่า น้ำพริกมะขามอ่อนผัดแม่เขียด เป็นการนำ “รสมี้อจากนวดสู่รสมี้ออาหาร” ใช้วิธีการ “หน่วง เน้น นิ่ง - เด็ด ปอก โขก หัก ผัด” และได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมบริการวิชาการแก่สังคมด้วยวัตถุประสงค์หลักในการทำน้ำพริกมะขามอ่อนผัดแม่เขียด โดยได้เก็บรวบรวมไว้มีอยู่ 8 ชนิด ได้แก่ มะขามอ่อน หมูสับ น้ำตาลปี๊บ กุ้งแห้ง พริก เกลือ กระเทียมหอมแดง และกะปิ จนเกิดอาชีพที่มีรากฐานชีวิตเป็นแบบสัมมาชีพที่พึ่งตนเองไม่เบียดเบียนคนอื่นและชุมชน

กระบวนการสร้างสัมมาชีพสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในการวิจัยครั้งนี้มีอยู่ 9 กระบวนการ ดังนี้

กระบวนการที่ 1 เข้าใจ เข้าถึงปัญหาคนในชุมชน การเห็นปัญหาเข้าไปสัมผัสกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริงของชุมชนตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ มุ่งให้ประชาชนในชุมชนเข้าใจปัญหาที่แท้จริงและร่วมออกแบบการพัฒนาให้แม่นยำตรงจุดแก่ปัญหาและความต้องการของคนพัฒนาตรงเป้ากาให้ถูกที่คน

กระบวนการที่ 2 สสำรวจคนและความถนัด เป็นกระบวนการสำคัญมากเพราะต้องรู้ว่าคนนั้นมีต้นทุนพื้นฐานในการดำรงชีวิต อยู่ในครอบครัวยากจน หรือรายได้น้อยด้วยสาเหตุใดเพื่อคัดกรอกร่วมกับผู้นำชุมชนในการเข้าร่วมวิจัยพัฒนา และเจาะข้อมูลลงลึกไปถึงความถนัด เชี่ยวชาญเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบพัฒนาสัมมาชีพที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนเหล่านั้นได้

กระบวนการที่ 3 ชักชวนผู้นำ ผู้นำมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมห้องเรียนชุมชน (การเรียนการสอน) การวิจัย และบริการวิชาการแก่สังคมอย่างยิ่ง เพราะชาวบ้านในเมืองมักจะเชื่อผู้นำ ถ้าผู้นำพาเข้าหาชาวบ้านมักจะได้รับการตอบรับที่ดี และให้ความร่วมมืออย่างดีมาก ดังนั้น “ผู้นำชุมชนต้องเป็นนวัตกรรมชุมชน” ให้กับการทำงานตลอดโครงการวิจัยและบริการวิชาการแก่สังคม

กระบวนการที่ 4 สร้างทีมทำงาน เป็นการสร้างทีมทำงานโดยเชื่อมมุ่งสร้างผู้ช่วยนักวิจัยรุ่นใหม่ นักวิจัยชุมชนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลชุมชนและการวิเคราะห์งานตั้งแต่ต้นน้ำการวิจัย กลางน้ำ และปลายน้ำอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

กระบวนการที่ 5 บูรณาการ 3 ห่วงองค์ความรู้ กระบวนการนี้เป็นการใช้วิชาหรือศาสตร์ความรู้ที่จะต้องเข้าไปช่วยเหลือคนให้มีฐานความรู้สูง มีหลักวิชา ไม่ต้องลองผิดลองถูกเหมือนอดีตแต่สามารถพัฒนาในระดับสูงได้ทันทีทั้งความรู้วิชาการ ความรู้ภูมิปัญญา ความรู้จากยุคสมัยใหม่ของวิทยาการปัจจุบัน จากห่วงแรกเกี่ยวกับการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัย ห่วงที่สองเป็นการวิจัยองค์ความรู้ในระดับสูงจำเป็นต้องผ่านกระบวนการวิจัย การเก็บข้อมูลที่หลากหลายมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลให้เดินคู่ขนานระหว่าง “วิชาการ” กับ “วิชาชีพ”

กระบวนการที่ 6 ลงสู่ชุมชนร่วมสร้างนวัตกรรม จากนามธรรมสู่ความเป็นรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้ ไม่ว่าจะผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นหรือกระบวนการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นแบบต่อยอดสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีกว่าเดิมหรือชุดความรู้ใหม่ที่จะเกิดเป็นคุณค่าหรือมูลค่า จะเป็นคู่มือ ป้าย โลโก้ บรรจุภัณฑ์ วิธีการการขายในช่องทางใหม่ ๆ เป็นนวัตกรรมที่เข้าไปช่วยเหลือชุมชนจากฐานความรู้ชุมชนและบุคคลเป็นหลัก โดยไม่ใช่องค์ความรู้วิชาการที่สูงกว่าชาวบ้านที่มีพื้นฐานหรือเทคโนโลยีที่จะรับได้ “ตระหนักถึงการรับนวัตกรรม” ของชาวบ้านด้วย

กระบวนการที่ 7 นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เป็นการนำผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการร่วมคิดของคร่ำเรื่อน นักศึกษา ผู้นำชุมชน นักวิจัย/นักวิชาการ นำไปทดลองจำหน่ายเพื่อสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้นและทำบัญชีคร่ำเรื่อนเป็นหลักฐานสำคัญเพื่อทบทวนการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลง

กระบวนการที่ 8 ขยายผลและถอดบทเรียน เป็นกระบวนการเหล่านี้เป็นการนำผลผลิตหรือนวัตกรรมไปใช้ขยายผลในการออกบูธเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปได้รู้จัก พร้อมกับถอดบทเรียนเพื่อให้เห็นปัญหาอุปสรรค แนวทางใหม่ ๆ ที่จะนำไปสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่ก่อให้เกิดคุณค่าและมูลค่ามากขึ้นในอนาคต

กระบวนการที่ 9 การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นเป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการสัมมาชีพที่สร้างความมั่นใจให้กับการพัฒนาคนอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และมีหลักวิชาการ พร้อมกับสร้างครอบครัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แบบพึ่งตนเองด้วยการประกอบสัมมาชีพพร้อมถ่ายทอดหลักคิด หลักปฏิบัติเหล่านี้สู่คนรุ่นต่อไปในครอบครัว และยังสามารถสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจากฐานราก

อภิปรายผลการวิจัย

ต้นทุนชุมชนที่เป็น “บวร” มีบ้าน วัด โรงเรียนเป็นรากเหง้าในการรวมผู้คนได้มาอยู่เป็นชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมารามมานานกว่า 191 ปีในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงปัจจุบันมีการตั้งวัดผ่านมา 8 รัชกาล จึงปลูกฝังและบ่มเพาะให้ผู้คนมีการปฏิบัติตนเป็นผู้ที่มีอาชีพตามหลักทำนองครองธรรมที่เป็นสัมมาชีพเป็นรากฐานของชีวิตประชาชนซึ่งอาชีพที่นำมาเป็นต้นแบบการประกอบสัมมาชีพและเป็นการช่วยเหลือคร่ำเรื่อพัฒนาให้มีการสร้างรายได้เสริมเติมรายได้หลักของคร่ำเรื่อได้แก่ อาชีพที่การผลิตขนมไทยใบตองและน้ำพริกมะขามอ่อนผัด ซึ่งอาชีพที่อยู่ระหว่างวันกลายเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับการวิจัยในชุมชนเมืองแบบ “บวร” ในเขตดุสิตพบเช่นเดียวกันว่า ในระหว่างวันการทำงานในวันเวลาปกติ (จันทร์-ศุกร์) จะเห็นวิถีของคนเมืองอย่างชัดเจนเพราะว่าวัยแรงงาน (วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่) จะตื่นแต่เช้าออกไปทำงาน เหลือคนผู้สูงอายุ คนว่างงาน คนป่วย เด็กนักเรียนอาศัยอยู่ในชุมชน คงเหลือผู้สูงอายุที่มีกำลังออกมาเป็นจิตอาสาพัฒนาชุมชนเป็นกลุ่มคณะกรรมการชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข (ออส.) เมื่อยามค่ำมืดจะเห็นวัยแรงงานกลับเข้าชุมชนใช้เป็นเพียงที่พักอาศัยเท่านั้น ซึ่งไม่แตกต่างจากชุมชนวัดพระธาตุนครบือธรรมที่มีวิถีเช่นเดียวกัน (สุวริย์ ยอดฉิมและคณะ, 2564) เมื่อนำอภิปรายผลร่วมกับ 9 กระบวนการสัมมาชีพมาออกแบบบูรณาการกับการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) 5 กระบวนการกับหลักอริยสัจ 4 ประการ ดังนี้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2564; Phukamchanoad, 2023)

ขั้นตอนที่ 1 ทุกข์ เห็นปัญหาสัมผัสความทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking คือ Empathize: เข้าใจปัญหา ซึ่งเป็นกระบวนการที่ 1 เข้าใจ เข้าถึงปัญหาคนในชุมชน เป็นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลประเด็นปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนเพื่อให้ได้เข้าใจเข้าถึงปัญหาจริง ๆ ที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 สมุทัย เหตุแห่งทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking คือ Define: วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา หรือกำหนดนิยามทุกข์ให้ได้ วิเคราะห์ข้อมูลผ่านเครื่องมือ Problem Tree ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนเพื่อเข้าสู่กระบวนการที่ 2 สสำรวจคนและความถนัด ของคนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนให้มากที่สุด เพื่อนำมาวิเคราะห์สาเหตุที่เกิดขึ้นจะกำหนดแนวทางการทำงาน หรือนวัตกรรมช่วยเหลือคนและชุมชนได้อย่างชัดเจน และกระบวนการที่ 3 ชักชวนผู้นำ การที่ได้ผู้นำมาให้ข้อมูลจะวิเคราะห์ถึงรากปัญหาของคนในชุมชนได้เพราะผู้นำจะสัมผัสกับปัญหาและเข้าใจปัญหาความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง บางครั้งเข้าใจดีกว่าคนที่อยู่กับปัญหาเสียอีกเพราะว่าผู้นำจะเห็นบริบทของลูกบ้านในชุมชนและคิดช่วยเหลือจึงมักจะรู้จักปัญหาของลูกบ้านมากกว่าปัญหาของผู้นำ

ขั้นตอนที่ 3 มรรค เห็นทางดับทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking ได้แก่

(1) Ideate: ระดมความคิด ระดมสมองเพื่อค้นหาแนวทาง รูปแบบ และออกแบบตัวแบบที่เหมาะสมจากภูมิปัญญาที่ประชาชนมีอยู่ในตัวเองและวิชาการวิจัยที่นักวิจัยที่เกี่ยวข้องให้ “เห็นทาง” ไปสู่การแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมาราม เข้าสู่กระบวนการที่ 4 สร้างทีมทำงาน เพื่อร่วมกันออกแบบแนวคิดใหม่ ๆ ที่จะนำไปแก้ไขปัญหาให้กับคนในชุมชนได้

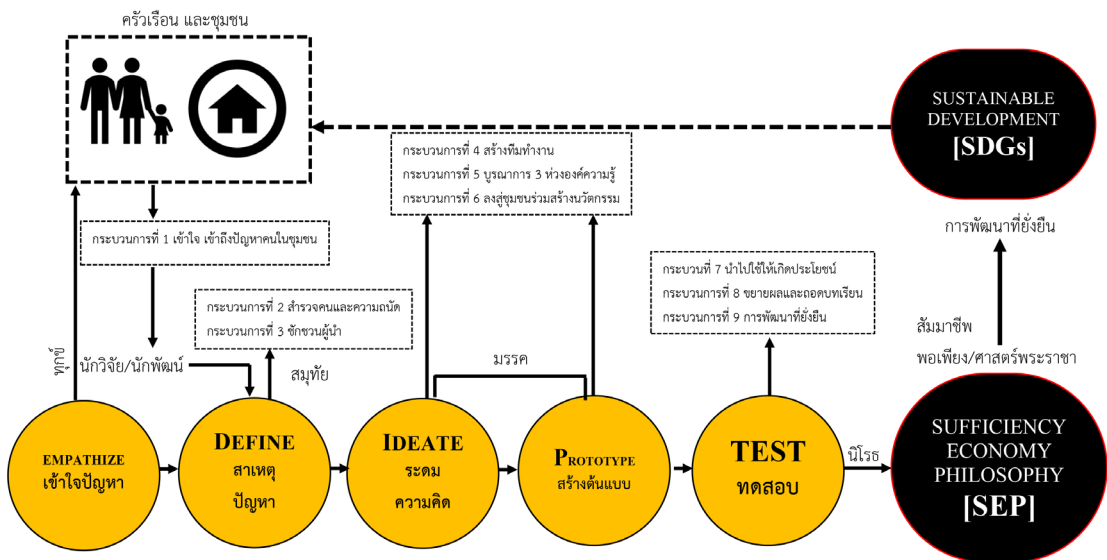
(2) Prototype: สร้างต้นแบบกิจกรรม สร้างผลผลิต สร้างนวัตกรรมอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์ สร้างรูปแบบกิจกรรมประเมินผลลัพธ์ของผลิตภัณฑ์จากชุมชน โดยการใช้กระบวนการที่ 5 บูรณาการ 3 ห่วงองค์ความรู้ (การเรียนรู้ การเรียนการสอน การวิจัย และบริการวิชาการแก่สังคม) ให้ขับเคลื่อนกลไกทั้ง 3 เป็นหนึ่งเดียวเพื่อสร้างมั่นใจทางวิชาการและทิศทางที่มีน้ำหนักให้กับคนเชื่อว่าเครื่องมือ แนวทางกิจกรรม นวัตกรรม ความรู้ที่เกิดขึ้นมีความเป็นไปได้ และกระบวนการที่ 6 ลงสู่ชุมชนร่วมสร้างนวัตกรรม ทำให้คนและชุมชนเห็นเป็นรูปธรรมว่า “ทำจริง” เกิดขึ้นได้จริงและพร้อมที่จะนำไปใช้ประโยชน์เกิดผลได้จริงกับชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 นิโรธ ความดับทุกข์ เมื่อเทียบกับ Design Thinking คือ Test: นำไปปฏิบัติจริง เป็นการนำเอาต้นแบบไปแก้ปัญหาดังที่เกิดขึ้นในชุมชนวัดสวัสดีวารีสีมาราม แก้ปัญหาคน ความรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งการนำนวัตกรรมไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์จริงต้องทดลองใช้เป็นกระบวนการที่ 7 นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เมื่อสร้างนวัตกรรม หรือผลิตภัณฑ์ กระบวนการแล้วต้องนำไปสู่การใช้ให้เกิดประโยชน์ สร้างรายได้ให้เกิดขึ้นจริงในครัวเรือนเป็นการขยายสู่เศรษฐกิจของชุมชนด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นฐานสอดคล้องกับการวิจัยของ พรพนี บัวเล็ก (2564) ที่ระบุว่า ชุมชนคลองตะเอนต เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานครมีการยกระดับรายได้ชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ และกระบวนการที่ 8 ขยายผลและถอดบทเรียน รู้จักนำไปขยายผลในพื้นที่อื่น ๆ เพื่อขยายฐานการรับรู้

ของผู้คนให้มากยิ่งขึ้น จนตนเองสามารถพึ่งพาความรู้เฉพาะตนเองได้ เมื่อนักวิชาการถอยออกจากพื้นที่ ผู้ที่รับผลจากการพัฒนาย่อมดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงจากตนเองไปยังครอบครัวและจากครัวเรือนสู่ชุมชน ที่เข้มแข็งมากขึ้นเมื่อคนอยู่ได้ชุมชนย่อมเติบโตไปอย่างยั่งยืนจนนำไปสู่สังคมสู่กระบวนการที่ 9 การพัฒนาที่ยั่งยืน คน ชุมชน สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตพอเพียง

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ชุมชนวัดสวัสดิ์วารีสีมารามมีผู้นำที่มีศักยภาพ คุณภาพและประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน และมุ่งมั่นผลักดันการสร้างอาชีพและสร้างรายได้เสริมเติมรายได้อีก ต้องสร้างกลุ่มสมาชิกชุมชนเพื่อให้เป็นตลาดเล็กในชุมชนใหญ่ให้ระบบการเงินชุมชนหรือเศรษฐกิจฐานรากมีการหมุนเวียนตลอดเวลา

ภาพที่ 3 9 กระบวนการสมาชิกพามาออกแบบร่วมกับการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) และหลักอริยสัจ 4

บรรณานุกรม

- ไปรมา อิศรเสนา ณ อยุธยา และชูจิต ตรีรัตน์พันธ์. (2560). การคิดเชิงออกแบบ: เรียนรู้ด้วยการลงมือทำ (Design Thinking: Learning by Doing). กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC)
- พรณี บัวเล็ก. (2564). การยกระดับรายได้ชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนคลองตะเอน เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2552). คำพ่อสอน: ประมวลพระบรมราชาวาจาและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง/มูลนิธิพระดาบส (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด. (2564). การยกระดับศักยภาพกลุ่มอาชีพในชุมชนวัดประหารระบือธรรมตามบริบทชุมชนเมือง กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาและสำนักงานวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด. (2564). นวัตกรรมการบริหารจัดการการมีส่วนร่วมเครือข่ายชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครเพื่อการท่องเที่ยวระดับโลก. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด. (2565). การออกแบบนวัตกรรมอาชีพของผู้สูงอายุแบบบูรณาการบนความร่วมมือของชุมชนวัดประหารระบือธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนดและคณะ. (2565). การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากบนวิถีความหลากหลายของทุนทางปัญญาเพื่อยกระดับผลิตผลชุมชนเมืองเชิงคุณค่าสู่การสร้างมูลค่าของผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ดุสิตแบรนด. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2557). เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2564, 27 พฤษภาคม). ระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชน พ.ศ. 2564. เล่ม 138 ตอนพิเศษ 114 ง, 9-33. <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFO-CENTER9/DRAWER041/GENERAL/DATA0008/00008668.PDF>
- สหประชาชาติ ประเทศไทย. (2566). เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย. <https://thailand.un.org/th/sdgs>
- สุวรีย์ ยอดฉิม, เกรียงศักดิ์ อินทปัญญา, พรณี บัวเล็ก, ภูญาพัชญ์ นาคภิบาล, ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, มัณฑนาวัตี เมธาพัฒนาและกัญชญาณิศ ศรีบุญกุล. (2564). การจัดการความหลากหลายทางสังคมและพัฒนาคุณภาพชีวิตในพื้นที่ภาคกลางด้วยงานวิชาการเพื่อท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานวิจัยแห่งชาติ (วช.).

- Cohen, J. and Uphoff, N. (1977) **Rural Development Participation: Concepts and Measures for Project Design, Implementation and Evaluation**. Cornell University, Ithaca.
- Cohen, J. & Uphoff, N. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. **World Development**, (8), pp. 213-235.
- Cox M. (2015). **Design thinking in healthcare**. https://www.researchgate.net/publication/281408556_Design_Thinking_in_Healthcare
- Dam, R.F. & Siang, T. Y. (2021). **5 Stages in the Design Thinking Process**. <https://www.interaction-design.org/literature/article/5-stages-in-the-design-thinking-process>
- Phukamchanoad, P. (2023). Urban community study on design thinking: A case study of product development in Wat Pracharabuedham community 1–4, Dusit District, Bangkok, Thailand. **Kasetsart Journal (Social Sciences)**, 044 (1), 61-72. DOI: doi.org/10.34044/j.kjss.2023.44.1.07
- Stanford d.school. (2021). **Steps of Design Thinking Stanford University**. Retrieved from <http://dschool.stanford.edu/dgift/>.
- Vianna, M., Vianna, Y, Adler, I. K., Lucena, B., & Russo, B. (2012). **Design thinking: business innovation**. Rio de Janeiro: MJV Press.